

alcohol or drugs. We see the prospects for further research in the empirical study of the addictive behaviour of the personality.

References

1. Zmanovska, E. V. and Rybnikov, V. Yu. 2010. *Deviantna povedinka osobystosti i hrupy [Deviant behavior of the individual and the group]*. Kyiv. Logos.
2. Maksymova, N. Yu. 2002. *Psykholojiya adyktivnoyi povedinky [Psychology of addictive behavior]*. Kyiv: VPU "Kyiv University".
3. Svidovska, V. 2020. Adyktivna povedinka pidlitkiv yak prolema naukovooho doslidzhennya [Addictive behavior of adolescents as a problem of scientific research]. *Bulletin of Lviv University. Psychological sciences series*, 6, pp. 108–114.
4. Tkach, B. M. 2006. *Indyvidual'no-psykholohichni ta neyropsykholohichni osoblyvosti molodi z adyktivnoyu povedinkoyu [Individual psychological and neuropsychological features of youth with addictive behavior]*. Dissertation candidate of psychological sciencesю. Kyiv.
5. Kalle, Lind, Juha, Kääriäinen and Kuoppamäki, Sanna-Mari. 2015. From problem gambling to crime. Findings from the Finnish National Police Information System. *Journal of Gambling Issues. Center for Addiction and Mental Health*.

УДК 159.923.2-053.4:373.2.015.31:316.42(045)

ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИХОВАННЯ ПРАЦЬОВИТОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ЗІ СВІТОМ ДОРΟΣЛИХ

Іванова В. В.

THE CHARACTERISTICS OF PEDAGOGICAL CONDITIONS OF UPBRINGING THE DILIGENCE OF SENIOR PRESCHOOLERS IN THE PROCESS OF FAMILIARIZING WITH THE WORLD OF ADULTS

Ivanova Victoria

Одним із ефективних способів формування працьовитості у дошкільників є ознайомлення зі світом дорослих, яке може бути успішним лише за наявності спеціально організованих педагогічних умов. У статті подано характеристику та обґрунтування педагогічних умов виховання працьовитості у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення зі світом дорослих.

Ключові слова: працьовитість, педагогічні умови, наслідування, трудова активність, соціальна активність, старший дошкільник.

One of the most effective ways to develop diligence in preschoolers is to familiarize them with the world of adults, which can only be successful if there are specially organized pedagogical conditions. Therefore, it is important to study such conditions and determine their characteristics, which will help educators to develop effective strategies for the formation of diligence in older preschool children in the process of familiarizing them with the world of adults. To achieve this goal, we have used the following research methods, namely: systematic and structural analysis and systematization of philosophical, psychological and pedagogical works; comparative and pedagogical

analysis of scientific literature and classification.

The author of the article has characterized and substantiated the pedagogical conditions, in particular, the following: purposeful demonstration of hard work by adults as a role model for children; expansion of the "labor field" in preschool educational institutions through cooperation between teachers and families; combination of different types of preschooler's activity in common labor activity with an adult.

Key words: *diligence, pedagogical conditions, imitation, labor activity, social activity, senior preschooler*

Сучасне суспільство пред'являє особливі вимоги до підготовки і розвитку особистості, ініціативної, самостійної, відповідальної, яка проявляє стійкий інтерес до трудової діяльності, має потребу у праці та здатна легко адаптуватися до постійно змінюваних умов оточуючого середовища, забезпечуючи високий рівень продуктивності.

Актуальність проблеми виховання працьовитості у дітей старшого дошкільного віку на соціально-педагогічному рівні продиктована тим, що соціальне замовлення держави в освіті спрямоване на розвиток соціально активної та відповідальної особистості дитини дошкільного віку, люблячої працю, здатної до перетворення навколишнього світу, що відображено в Законі «Про освіту», в «Концепції дошкільного виховання» та інших нормативно-правових документах країни. У них зазначено, що працьовитість необхідно розглядати як одну з базових моральних якостей особистості, що визначають в майбутньому її успішність і задоволеність життєдіяльністю.

Проблема трудового виховання знайшла своє відображення у працях З. Борисової, Г. Люблінської, Г. Беленкої, М. Машовець, А. Матусік, В.Г. Нечаєвої, Л. Пенькової, В. Логінової та ін.

Значення праці як чинника розвитку особистості дитини знайшло віддзеркалення в історії педагогіки: праці П. Блонського, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін.

Одним із ефективних способів формування працьовитості є ознайомлення дітей зі світом дорослих, яке може бути успішним лише за наявності спеціально організованих педагогічних умов. Тому актуальним є дослідження таких умов і

визначення їх характеристик, що допоможе вихователям і педагогам розробити ефективні стратегії формування працьовитості у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення зі світом дорослих.

Мета статті – охарактеризувати та обґрунтувати педагогічні умови виховання працьовитості у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення зі світом дорослих.

Перш ніж звернутися до змісту даних умов, необхідно розглянути категорію «умови» у філософській науці. У філософській науці категорія умов виражає відносини предмета до оточуючих його явищ, без яких він існувати не може. В цьому розумінні предмет виступає як щось обумовлене, а умова – як відносно зовнішнє предмету різноманіття об'єктивного світу [5].

Нами педагогічні умови визначаються як сукупність вимог до змісту, форм, методів, прийомів керівництва, матеріально-просторового середовища, соціального оточення, а також емоційно-особистісного сприйняття інформації про соціальний світ, завдяки розумовим операціям, «живим» зразкам-орієнтирам.

Організаційно-педагогічними умовами виховання працьовитості у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення зі світом дорослих є:

- 1) цілеспрямований показ дорослими прояву працьовитості як зразка-орієнтира для наслідування дитиною;
- 2) розширення «трудоного поля» в закладі дошкільної освіти через співпрацю педагогів і сім'ї;
- 3) поєднання різних видів активності дошкільника в спільній трудовій діяльності з дорослим.

Введення першої умови – цілеспрямований показ дорослими прояву працьовитості як зразка-орієнтира для наслідування дитиною обумовлено необхідністю формування потреби дошкільника взаємодіяти зі світом дорослих, сприймати дорослого, як зразок-орієнтир для наслідування у трудовій діяльності, що становить основу виховання працелюбності.

Розвиток особистості дитини відбувається під впливом дорослого і в процесі

активності самої дитини. Спрямованість дитини на дорослого сприяє оволодінню дошкільниками змістом будь-якої діяльності, в тому числі і трудової. В силу таких вікових психологічних особливостей, як емоційність, копіювання, безпосередність та ін. дитина потребує емоційної підтримки, в оцінці та допомоги дорослого. Дорослий як зразок, орієнтир для дитини – це людина, що володіє знаннями, способами діяльності. Взаємодіючи з дитиною, він «транлює» їй свою поведінку в трудовій діяльності, ставлення до неї. Дитина в процесі цієї взаємодії не тільки спостерігає за діяльністю дорослого, але і може брати активну участь в цьому процесі. Встановлення змістовного, емоційно-безпосереднього спілкування дитини з дорослим дозволяє їй проявити активність, ініціативу, працьовитість, самостійність в процесі трудової діяльності.

Таким чином, дорослий виступає для дитини зразком поведінки, діяльності. Відзначимо, що поведінка як загальнонаукова категорія має кілька тлумачень. У загальній психології поведінка розуміється як зовнішній прояв діяльності людини, в соціальній психології поняття «поведінка» виводиться через поняття «моральна поведінка» і трактується як сукупність вчинків [6].

Той чи інший зразок поведінки дорослого сприймається дитиною по-різному, багато в чому процес сприйняття дошкільником дорослої людини залежить від дієвості цього зразка. На думку вчених посилення зразка поведінки дорослого, його дієвості для дошкільника буде відбуватися, якщо:

- враховані вікові особливості дітей і якщо зміст зразка увійде в структуру потреб дитини;
- врахований той факт, яке місце той чи інший дорослий займає в житті дитини [2].

Дослідники вважають, що дієвість дорослої людини як зразка, орієнтира для дошкільника буде зростати, якщо забезпечити:

- адекватність змісту зразка віковим можливостям дошкільника;
- представленість цілісного образу творчої особистості при обов'язковому поєднанні ділової характеристики дорослого з показом особистісних якостей,

привабливих для дитини;

– представлення продуктів творчої праці;

– встановлення насичених змістовних соціальних контактів з творчою людиною, що передбачають спільну діяльність.

На думку дослідників, дані позиції ефективні при опорі на копіювання, яке розглядається ними як одна з важливих умов формування позитивного ставлення до дорослого і ґрунтується на декількох рівнях: чуттєвому, інтелектуальному, мотиваційно-особистісному. В педагогічному словнику наслідування визначається як усвідомлене або неусвідомлене слідування прикладу, зразку дії, манері поведінки, яке проявляється в повторенні однією людиною будь-яких вчинків, жестів, інтонацій, в копіюванні певних рис характеру іншої людини [6].

У психологічному розумінні наслідування розуміється як відтворення одним суб'єктом рухів, дій, поведінки іншого суб'єкта. Наслідування – один із шляхів засвоєння соціального досвіду [6].

У контексті нашого дослідження важливо говорити про формування усвідомленого наслідування трудовим діям дорослого, його поведінки в трудовій діяльності, що, по суті, відображає працьовитість дорослої людини.

Введення другої умови – розширення «трудового поля» в закладі дошкільної освіти через співпрацю педагогів і сім'ї пов'язані з формуванням стійкого інтересу дитини до праці, стимулювання її усвідомлених потреб у трудовій діяльності.

«Трудове поле» виступає як елемент предметно-розвиваючого середовища. Його розширення передбачає додавання нових елементів і складових в створене предметно-просторове, розвиваюче середовище не тільки в умовах закладу дошкільної освіти, а й в умовах сім'ї. Тому необхідно зупинитися на підходах дослідників до розуміння категорії «середовища».

У багатьох дослідженнях (Л. Божович, Л. Виготський, О. Драганчук, О. Мельник, Т. Іваненко, О. Леонт'єв, А. Мудрик та ін.) середовище виступає як один з найважливіших факторів розвитку особистості дитини.

Розвиваюче середовище розглядається як система матеріальних об'єктів

діяльності дитини, функціонально моделює зміст її духовного і фізичного розвитку. З одного боку, в розвиваючому середовищі дитина може діяти самостійно, з іншого боку – брати активну участь в його організації. Розвиваюче предметне середовище розглядається як система умов, що забезпечує всю повноту розвитку діяльності та особистості. Розвиваюче середовище повинне відповідати вимогам сучасності, критеріям комфорту і основних положень розвиваючої дитячої діяльності, забезпечити досягнення нового, задовольняти потребам актуального, найближчого, перспективного розвитку, становлення її творчих здібностей на основі збагачення предметної бази розвитку певних видів діяльності [4].

У дослідженнях вітчизняних педагогів та психологів поняття «середовище» розглядається неоднозначно. Зокрема, як своєрідне, що відповідає віку неповторне відношення між дитиною і навколишнім світом (Л. Виготський); як особливе поєднання внутрішніх процесів розвитку дитини і зовнішніх умов, які обумовлюють динаміку розвитку і якісно нові утворення в особистості дитини (Л. Божович); як все те, що створено людиною (О. Леонтьєв).

Беручи до уваги положення дослідників, ми визначаємо «трудове поле», як особливим чином організований освітній простір, що створює сприятливі умови для вирішення завдань виховання працьовитості як моральної якості особистості дитини-дошкільника і реалізація цієї якості в самостійній трудовій діяльності.

Однією з важливих умов виховання у дошкільнят працьовитості є співпраця педагогів закладу дошкільної освіти і сім'ї. Виходячи зі змісту даної педагогічної умови, важливо говорити про співпрацю з метою розширення «трудового поля», як елемента розвивального середовища. Реалізація даної умови припускає проведення попередньої роботи з педагогами та батьками (консультації, круглий стіл, теоретичний семінар, практикум, оформлення тематичної газети, тематичних виставок, педагогічного бюлетеня для педагогів і батьків), яка спрямована на формування розуміння та усвідомлення важливості організації предметно-розвиваючого середовища – «трудового поля» в закладі дошкільної освіти і сім'ї з

метою виховання працьовитості у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення зі світом дорослих.

На наш погляд, створення даних мікроцентрів в групах ЗДО та в родині, як елементів розвиваючого середовища, найбільшою мірою сприятиме вихованню працьовитості у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення зі світом дорослих.

Введення третьої умови – поєднання різних видів активності дошкільника в спільній трудовій діяльності з дорослими обумовлено тим, що тільки в процесі діяльності виховується працьовитість дошкільнят. Будь-яка діяльність, в тому числі і трудова, передбачає прояв дитиною різних видів активності (пізнавальної, соціальної, фізичної, трудової, вольової). Діяльність дошкільнят в «трудоному полі» в процесі спільної діяльності з дорослими може сприяти прояву різних видів активності.

В педагогічній науці активність визначається як діяльне ставлення особистості до світу, здатність виробляти суспільно значущі перетворення матеріального і духовного середовища, що виявляється у творчій діяльності, у вольових актах, у спілкуванні [5]. Активність також визначається як якість особистості, виражена в посиленій діяльності, в зовнішньому прояві.

Соціальна активність – вид активності, який найбільш яскраво проявляється в трудовій діяльності. Соціальна активність спонукає дитину до діяльності і реалізується як система соціальних знань, умінь, навичок, соціально корисних дій (наприклад, трудові дії, спрямовані на отримання результатів праці), що виявляються під впливом як особистих, так і суспільних мотивів.

Вольова активність дитини проявляється в соціальній активності особистості, у трудовій діяльності. Вольова активність визначається моральними почуттями, інтересами дитини, а також визначається тими психічними процесами, які беруть участь у здійсненні трудової діяльності дошкільника (мислення, пам'ять, мова, сприйняття, уява і т.д.). Вольова активність передбачає свідоме регулювання дитиною своєї поведінки, творче вирішення завдань, вміння долати

внутрішні і зовнішні перешкоди при виконанні трудових дій.

Фізична активність дошкільника найбільш яскраво проявляється в трудовій діяльності. Даний вид активності характеризується зміною робочого місця дитини, її вмінням працювати в колективі, планувати трудову діяльність, обговорювати послідовність виконання трудових дій, прогнозувати результат праці, вибирати відповідні інструменти. Фізична активність проявляється в процесі створення продукту, як результату праці. Прояв дитиною фізичної активності сприяє задоволенню її потреби в діяльності, в спілкуванні з оточуючими людьми.

Трудова активність – активність дошкільника, що виявляється у трудовій діяльності. Передумови трудової активності закладаються в ранньому віці, коли провідною діяльністю виступає предметна діяльність. У цей період відбувається інтенсивне формування довільних рухів руки, закладаються основи узгодженої роботи руки і очей, формуються результативні дії (Б. Ананьєв). Багато в чому ці «перетворення» пояснюються тим, що з ранніх років дитина бачить дії, які робить доросла людина. Її приваблює праця дорослого: вона уважно спостерігає за ним, просить, щоб їй дозволили допомогти.

Реалізація процесу виховання працьовитості передбачає використання таких форм виховної роботи з дітьми, як комплексних занять, дидактичних ігор, екскурсій, ігор-подорожей, освітніх ситуацій, зустрічей з цікавими людьми, проведення трудових акцій, виставок виробів дошкільнят і батьків.

Сукупність методів, що сприяють вихованню працьовитості у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення зі світом дорослих, представлені: спостереженнями, аналізом поведінки дорослого у трудовій діяльності, результатів його праці, порівняннями, бесідами, трудовими дорученнями, демонстрацією, розповідями, поясненням, наслідуванням, вправою, ігровими тестовими завданнями, педагогічними ситуаціями, рефлексивними методами.

Ми вважаємо, що ефективними засобами реалізації запропонованої роботи є: особистість дорослого, художня література, особистісно-розвиваючі завдання,

праця дошкільника.

Кінцевим результатом роботи по вихованню працьовитості у дітей старшого дошкільного віку є перехід дошкільника на більш високий (якісно відмінний) рівень працьовитості.

Отже, ефективність виховання працьовитості у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення зі світом дорослих може бути забезпечено реалізацією таких педагогічних умов: цілеспрямований показ дорослими прояву працьовитості як зразка-орієнтира для наслідування дитиною; розширення «трудового поля» в закладі дошкільної освіти через співпрацю педагогів і сім'ї; поєднання різних видів активності дошкільника в спільній трудовій діяльності з дорослим.

Список використаних джерел

1. Беленька Г. В. Зростання дошкільника в праці / Г. Беленька. – К.: Шкільний світ, 2010. – 112 с.
2. Виховання дошкільника в праці / З. Н. Борисова, Г. В. Беленька, М. А. Машовець та ін. – 2-ге вид., стер. – К., 2002. – 112 с.
3. Калуська Л. Праця як важливий засіб ранньої соціалізації дитини / Л. Калуська // Дошкільне виховання. – 2004. – № 2. – С. 8–9.
4. Крутій К. Л. Технологія «Стіни, які говорять», або своєчасне перетворення освітнього простору дошкільного навчального закладу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrdeti.com/>.
5. Словник педагогічних термінів / за ред. В. І. Лук'яненка та ін. – К.: Либідь, 2006.
6. Словник-довідник з філософії / під ред. І. М. Зубка, О. О. Ісаєнка, В. М. Шейко. – К.: ВЦ "Академія", 2005.
- 7.

References

1. Belenka, H. V. 2010. *Zrostannya doshkil'nyka v pratsi [The growth of a preschooler in work]*. Kyiv: School World.
2. Borysova, Z. N., Belenka, H. V., Mashovets, M. A. and others. 2002. *Vykhovannya doshkil'nyka v pratsi [Education of a preschooler in a work]*. Kyiv.
3. Kaluska, L. 2004. Pratsya yak vazhlyvyi zasib rann'oi sotsializatsii dytyny [Work as an important means of early socialization of a child]. *Preschool education*, 2, pp. 8–9.
4. Krutiy, K. L. Tekhnolohiya «Stiny, yaki hovoryat'», abo svoychasne peretvorennya osvith'oho prostoru doshkil'noho navchal'noho zakladu ["Talking Walls" technology, or the timely transformation of the educational space of a preschool educational institution]. Available at: <http://ukrdeti.com/>.
5. Lukyanenko, V. I. ed., 2006. *Slovyk pedahohichnykh terminiv [Dictionary of pedagogical terms]*. Kyiv: Lybid.
6. Zubka, I. M., Isayenko, O. O., and Sheyko, V. M. eds., 2005. *Slovyk-dovidnyk z filosofiyi [Dictionary-handbook of philosophy]*. Kyiv: VC "Akademiya".

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>